

У СЛАВУ ГАБРИЈЕЛА МИЈЕА

Високопреосвећени митрополите нишки г. Иринеју, градоначелнице Ниша г. Смилко Костићу, драги академик Дејан Медаковић, претходни председник САНУ, поштовани чланови организационог одбора, драге колеге, пријатељи.

Чини ми изузетну част што сам позван да отворим Четврти скуп „Ниш и Византија“. У јавности која прати нашу материју ови научни скупови којима је домаћин град Ниш већ су стекли име и углед у свету науке, културе и уметности. Нишки симпозијуми су већ битно обогатили и проширили средишта на југоисточном простору Европе и посебно Србије, уносећи неопходни полицентризам уз кадровску принову са интернационалном димензијом. Историја, положај и културно наслеђе касноримског периода, византијског стилског круга и јужнословенских културних слојева реално, препоручују Ниш да буде један од центара проучавања ових културних слојева и цивилизацијских кругова који и данас живе, подстичу и оплемењују савремено стварање.

Користим прилику да Вас поздравим у име првог суседа, Универзитета у Скопљу и посебно Македонске академије наука и уметности, братског народа Македоније који је дубоко доживљавао догађаје у Србији и Црној Гори са постојаним симпатијама и жељама за ново уздизање и још ближе пријатељске и посебне научне везе.

Ниш са новим, полетним кадровима и одличним професионалцима, захваљујући свом положају верујем да ће уз подршку Београда и других научних и стручних институција у овој области, успети да отвори нове хоризонте, да привуче суседне, нама блиске народе на путеве који су пред свима нама. Успомена на првог хришћанског цара св. Константина и мајке му Јелене, као и значај Ниша у IV веку и касније у XIX веку, даје могућности да пратимо миленијумско стварање хришћанске уметности, сликарства и архитектуре посебно у долинама Мораве и Вардара.

Сл.1. Габријел Мије
1867–1953.

Fig. 1. Gabriel Millet,
1867–1953.

Сл. 2. Света Гора, Кондаков и Мије, 1895.

Fig. 2. The Holy Mountain of Athos, Kondakov and Millet, 1895.

Пошто је овај IV нишки скуп посвећен светлом и култном имену Габријела Мијеа, поред других референата који ће говорити, а с обзиром на дозвољено време, ја ћу да споменем само неке битне карактеристике његовог огромног доприноса. Свима нама је добро познато колико је он задужио Србију и Македонију, као и Грчку, Румунију, Бугарску, све народе Блиског Истока, територије и народе од Јерменије до Венеције. Сви ми знамо да је њему Србија била на срцу и које је све књиге и студије посветио српској уметности од XII до XVI века. Заједно са Србијом студирао је споменике Македоније, на Атосу, у Мистри, Атици, Трапезунту. Мислим да му дугујемо велику монографију која би могла да садржи бар основне елементе о животу, открићима и идејама које су перманентно и данас актуелне, као пре сто година, када је интензивно почео да пише.

Рођен 1867. године у Сенегалу, у породици маринског пуковника, школовао се у Ници и у Паризу. Наступио са сјајном, непревазиђеном генерацијом великих византолога међу којима су били Шарл Дил, Гистав Шлумберже, Луј Бреје, Гијом д'Жерфанион и други. Њихов достојан пандан у свету била су велика имена руске византологије Н. П. Кондаков, Т. Успенски, Д. Ајналов, Покровски и други претходници В. Лазарева, па и Андре Грабара који је почео са Кондаковим, у емигрантском валу, између Одесе и Бугарске. (сл.1)

Габријел Мије наступа као полихистор, знао је античку културу, класичне и друге језике, учио је руски и српски језик. Још 1899. године

са монографијом о Дафниу показао је савремени приступ као историчар уметности. Али савршено је знао теологију, посебно литургику, бавио се и епиграфиком.

То што желим посебно да подвучем је чињеница да у доба његове научне појаве, око 1900. године, још увек се писало о византијској уметности као о понављању античке уметности (на пр. велики Соломон Ренак). Још увек, историја уметности је била само део археологије и класичних студија. Он и Кондаков отворили су западној науци непозната подручја Југоисточне Европе, источни Медитеран, хришћански Исток. (сл. 2) Мије открива прву велику епоху Палеолога у уметности и први од великих истраживача обухвата и споменике поствизантијске уметности. Collège de France и

Школа високих студија били су отворени за ученике из свих балканских земаља, тамо су се формирали Срби, Грци, Бугари. Немам простора, али желим да споменем да су његови ученици били Ђурђе Бошковић, који га је после 1935. непрестано пратио, Мирјана и Радивоје Љубинковић, у одређеној фази Милан Кашанин, док је нашем професору Светозару Радојчићу дао одлучујућу подршку приликом избора за наставника на Филозофском факултету у Скопљу.

Габријелу Мијеу поверена су поглавља о византијској и источно-хришћанској уметности у великој едицији опште историје уметности коју је издавао у Паризу Андре Мишел. Познато је да је Мије написао два текста, у првом тому из 1905. и трећем (III/2) 1908. године. Оба велика прилога и данас су актуелна у науци. Други дужи прилог прати развој византијске уметности до краја XVI века са изузетно богатим истраживањима српских и македонских споменика, затим Атоса, Румуније, Бугарске, итд.

Од особитог значаја је чињеница да је пре тога, 1906. године, Габријел Мије први пут посетио споменике наших земаља у пратњи професора В. Петковића и руског историчара Павела Миљукова, који је пре тога интензивно сарађивао са Успенским у Цариграду у Известијама руског археолошког института и добро познавао прилике у Турском царству и у Србији. Материјали из ове мисије са теренским фотографијама и данас

Сл. 3. Карта Г. Мијеа, Ниш са околином

Fig. 3. The map made by G. Millet, Niš and its surroundings

Сл. 4. Пут на Свету Гору

Fig. 4. The journey to the Holy Mountain of Athos

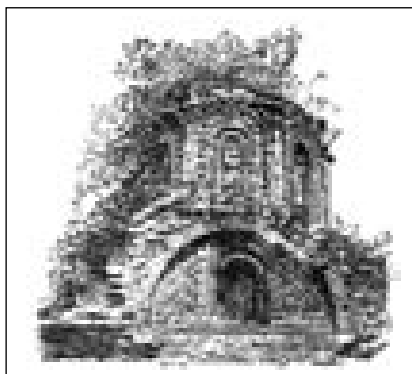

Сл. 5. Мије на броду за Свету Гору, 1910.

Fig. 5. Millet on a ship to Mount Athos, 1910.

су актуелни јер много материјала је у међувремену пропало. Мије је био одушевљен открићима и кроз његово перо су први пут проговорили у науци знаменити споменици од Скопске Црне Горе и Марковог манастира до Моравске групације. Изузетно је интересно да је њему дао своје информације Н.П. Кондаков који је обишао Македонију 1900. године, али ће своју књигу објавити тек 1909. године. У том погледу Мије је иступио две године пре првог издања Шарла Дила *L'art Byzantine* из 1910. године. Практично, Габријел Мије је први међу светским византолозима који је у Мишеловој историји обухватио све видове стварања у старохришћанској и византијској уметности од архитектуре до примењене уметности. (сл. 3)

Габријел Мије дуго је радио у Француској школи у Атини, а 1896. године био је изабран за *maître de conference* на *Ecole des Hautes Etudes* у Паризу где је био шеф одсека. Године 1926. добио је катедру на *Collège de France*, а 1929. изабран је за члана *Académie des inscriptions et des belles-lettres*. Најзначајнија година у његовом научном опусу је 1916, када су објављене две капиталне књиге које сви знамо и којима се и данас служимо: *Recherche sur l'iconographie de l'évangile* и *L'école grecque dans l'architecture byzantine*. Велики интерес око његових истраживања иконографије јеванђеља потврђен је и фактом што је 1966. године објављен репринт ове књиге у Паризу.

Сл. 6. Г. Мије, Заум код Охрида
Fig. 6. G. Millet, Zaum near Ohrid

Он је пратио са великим интересовањем догађаје који се односе на Србију у Првом светском рату. Дајући свој лични допринос, 1919. године иступио је са књигом *L'ancien art serbe. Les Eglises*, где је у области архитектуре први пут повукао стилску еволуцију од Рашке до Моравске школе која и данас није застарела.

Већ 16. фебруара 1920. године Г. Мије бива изабран за почасног члана Српске краљевске академије, а касније, 1935. године добио је звање доктора *honoris causa* Београдског универзитета.

Иницирао је више едиција, између осталог о споменицима на Атосу, а пред смрт спремао је своје заветно дело *La Peinture du Moyen âge en Yougoslavia (Serbie, Macédonie et Monténégro)*. Први том изашао је годину дана после његове смрти 1954. године и обухватио је фотографије

Сл. 7. Мије на Светој Гори
Fig. 7. Millet in the Holy Mountain of Athos

Сл. 8. Мије на Хиландару,
Пауза

Fig. 8. Millet in Chilandar,
break

споменика насталих до краја XII века. Већ други том са објектима из XIII века носи и име његовог сарадника Анатола Фролова. Познато је да ова едиција има 4 тома с тим што се није остварила ауторова жеља да напише своје животно дело о старој српској уметности. У познатом зборнику посвећеном Теодору Успенском он је, заједно са госпођом Ј. Поповић-Ибровац и Миланом Кашанином, 1930. године саопштио библиографију о уметности византијског стила у Југословенским земљама. Године 1930. објавио је за нас веома значајну студију *Etude sur les églises de Rascie* где је објавио планове, цртеже и фотографије споменика из Санцака и око Новог Пазара, од велике вредности за наша истраживања. (сл. 4)

Желео бих да укажем на веома значајну рецензију књиге Штриговског о Минхенском псалтиру где је са пуним правом реаговао на тако звану Источну теорију или теорију о њиховом источном пореклу, везујући ове знамените минијатуре за сувремене фреске у великим комплексима у околини Скопља.

Пред крај живота 1950. године, када почиње да се губи његова ментална кохерентност он је написао и објавио две књиге о византијском везу од којих је друга *La Dalmatique du Vatican. Les élu. Images et croyances*, за мене била основни приручник о Страшном суду и есхатологији, те сам Мијеу посветио поглавље у трему Заума код Охрида чији сам живопис могао да дешифријем на основу ове студије. (сл. 6)

Габријел Мије био је дубоко захвалан својој супрузи Софији Мије која га је пратила на његовим тешким и сложеним теренским истраживањима и

урадила изванредне цртеже на терену. Умрла је такође истих дана када је издахнуо и овај неуморни истраживач, у пролеће 1953. године. (сл. 7, 8)

Габријела Мијеа дуго је потресала драма исходишта и идентитета српске уметности XIII века Милешеве и Сопоћана, као и доба великих објеката краља Милутина. Он се у неколико наврата освртао на њихово порекло и трагао за везама са Цариградом и Италијом. Међутим, завршни рад није написао. Значајне мисли и рефлексије о особености српског сликарства саопштио је поводом избора за почасног доктора Београдског универзитета 1935. године. Знао је да уочи специфичност историје, културе и земље у ширем кругу византијског стила. С обзиром на време којим располажемо радо би споменуо његову приступну беседу која је дубоко инспиративна са посебно значајним рефлексијама за српску историју уметности. На срећу ову беседу објавио је професор Ђурђе Бошковић у Српском књижевном гласнику за новембар исте године и због дужине ја не могу да је сада читам, али је срдечно препоручујем. (сл. 9)

Дугујемо дубоку захвалност великом истраживачу и остајемо његови дужници.

Сл. 9. Хиландар, Фото Г. Мије, 1895–1920.

Fig. 9. Chilandar, photo by G. Millet, 1895–1920.

Сл.10. Хиландар, Трпезарија, фото Г. Мије

Fig. 10. Chilandar, the Refectory,
photo by G. Millet

ГАБРИЈЕЛ МИЈЕ И СРПСКИ СРЕДЊОВЕКОВНИ СПОМЕНИЦИ

*Приступна беседа Г. Мијеа за доктора honoris causa
Београдског универзитета са уводним белешкама
проф. Ђ. Бошковића
(Књижевне новине, 16. новембар 1935.)*

Ових је дана свечано промовисан за доктора honoris causa Београдског универзитета Г. Габријел Мије, члан Француског института и професор Француског колежа. Овом приликом и наша шира јавност упозната је донекле са изванредним стваралачким радом чувеног француског византолога. Његова многобројна дела, о манастиру Дафни, о споменицима Мистре, о манастирима Свете Горе, о византијској уметности уопште, – у историји А. Мишела, – или о грчкој архитектури напосе, затим и нарочито његова изванредно продубљена студија о иконографији Јеванђеља, везали су његово име за најзначајније резултате из области византијске археологије и уметности. Његово дело о нашим средњовековним споменицима, – *L'ancien art serbe*, – иако писано за време рата, са оскудиним научним материјалом, остаје и данас, још увек, најозбиљнија база за проучавање старе српске архитектуре. То су чињенице које су од недавна познате многим и ван научних и стручних кругова. Оно што и данас мало ко зна, чак и међу најинтимнијим познаваоцима Г. Мијеа, то је начин на који је он дошао до овако значајних, обимних и продубљених резултата.

Мало га је ко заиста видео како месецима, из дана у дан, без недеље, без празника, без одмора, под најтежим приликама за путовање, становање и исхрану, на сунцу или киши, по рушевинама зараслим у коров, или у хладним црквама у којима сече промаја, на дрхтавим скелама које каткада допиру до под саму куполу, – упорно и нештедемице просипа богатство своје радне енергије, која нама Словенима толико недостаје. Такав рад, спонтан са изванредном суптилношћу францускога духа и ретком чисто археолошком проницљивошћу, морао је да уроди плодом. Зато и речи које је човек оваквог кова изговорио недавно, приликом свечане промоције, заслужују да буду примљене срцу, у толико пре што показују са коликом љубави и дубоким разумевањем један страни научник може да воли и да цени нашу прошлост.

„Толике похвале, – скромно је почео Г. Мије да се брани, – остављају ме сасвим збуњеног. Ако сам и урадио штогод корисно, налазим овде најузбудљивије признање. Знам да га дугујем вашем искреном пријатељству, те је и његова вредност за мене у толико већа. Дугујем вам данас велику радост и велику част. Радост да се нађем међу старим пријатељима. Биће скоро тридесет година како ме је Г. Проф. Гргур Јакшић охрабрио и потстакло да посетим ваше цркве. Он је својим препорукама допринео тада да ми се обезбеди онај лепог дечка, срдчаног и широкогрудог, који ме је за

навек везао за вашу земљу. Видим затим Г. Петковића, који је тада заједно са мном путовао. Видим све пријатеље крај којих сам, у Паризу, проживео толике часове бола и наде, све оне који су ме помагали тада и доцније, а чије ми је пријатељство све драже.

Дугујем вам захвалност и велику част, част да се осетим још тешње везан чврстом везом за један од најбогатијих Универзитета у интелектуалним снагама, за Универзитет који данас има право да се поноси значајним научним вредностима, – који у прошлости може да се дичи великим научницима, као што је био Цвијић, – велики географ и велики службеник Отаџбине. Господине Ректоре дозволите ми да Вас потсетим да сте некада публиковали једну малу антологију изабраних дела ваших писаца, којом сам се и ја послужио за учење Вашег језика. У њој сам нашао и прочитао неколико дивних страница једног другог вашег великана, Јована Скерлића, о духовном напретку Срба. Србија, каже он, дугује своју духовну јачину снажним особинама расе, особинама које нарочито интелектуалци имају у највећој мери. Они су умели да се напоје на правим изворима сазнања, у Немачкој а нарочито у Француској.

Допустите ми да Вам овом приликом кажем да Француз који проучава ваше књиге црпи такође из правих извора. Он налази у њима особине које и сам воли да негује: непристрасно и честито истраживање и прецизну мисао, изражене дивним језиком, музикалним и пластичним. Када размишљам о тој сродности ума, изгледа ми сасвим природно што осећам да припадам вама.

Господо, осећам још боље вредност оволике части када се вратим уназад, даље кроз векове, да бих проучио ваше старе цркве. Био сам међу првима када сам још 1906. године пошао у области тада под Турцима, – у тада тако звану Стару Србију. Нашао сам тамо много цркава, много живописа, – изванредан проналазак за историју уметности. Зарекао сам се тада да поновим једног дана ово сувише журно путовање, да продрем у области које су ми остале затворене, и све проучим и то продубљено да проучим. – Широко потпора Југословенске владе ми је допустила да остварим овај сан моје младости. Остајем још зато заиста дубоко захвалан.

Данас ја у потпуности разумем сав значај српске уметности. Он произилази свакако из њезиног оригиналног карактера. Стари српски неимари умели су да одену византијску структуру у дивну романску одежду; знали су исто тако да на свој начин схвате византијску структуру и да прекину њезину уравнотеженост да би одатле извукли нове ефекте у пропорцијама зграде и степенастим издизањем куполе ка небу, изразе стремљење своје сопствене душе. Сликари такође, својом иконографијом, смислом за искрено опажање, изразитим цртежом, начином на који допуњују своје композиције дрвећем или стенама, испољавају своју личност. Ова оригиналност је од великог значаја, иако можда није најважнија.

Покушајмо да ставимо српску уметност у историјски оквир и обележимо њезино место у развоју хришћанске уметности на Истоку од XII до XV века. Осетићемо тада њену праву вредност, која ће нам се показати у пуној светлости. Српски сликари су отпочели своје деловање крајем XII века, у тренутку када су византијски уметници, уморени једноставношћу

и строгошћу традиционалних типова, почели да слушају књижевнике, напојене античком културом, који су им понављали како уметност треба да изражава живот. Они тада покушаше, посматрањем природе, да прожму животом традиционалне типове. Затим, нешто доцније, почеше да подражавају античке мотиве, онакве какве су их налазили у старим хришћанским рукописима, у којима је човек ухваћен у пуном покрету, у свом природном оквиру, усред елегантних зграда и љупких пејзажа. Ова нова уметност достигла је своју зрелост у првој половини XIV века; ми је познајемо, у Цариграду и у Мистри. Међутим, ове две византијске вароши пружају нам само неколико усамљених споменика, те се многа питања намећу нашој радозналости. Какви су били први покушаји? У ком се тренутку тачно антички стил појављује у хришћанском животу? Какви ће бити, у тренутку зрелости, његови разни изгледи? Шта се са њим затим догађа? На који су се начин људи уморили од толике смелости да би се вратили византијској елеганцији и строгости? – Ничега нема на византијском земљишту што би нам пружило могућности да на ова питања одговоримо. Ништа нам није остало из одлучујуће епохе, из XIII века. Само и једино у Србији можемо да пратимо, из етапе у етапу, развој Хришћанске уметности. Већ у Сопоћанима видимо нови стил, који се појављује у своме првом сјају, под кичицом снажнога уметника, великог декоратора, пуног осећаја како за античку елеганцију, тако и за узбудљивост самог живота. У Милутиновим црквама, за које сматрам да могу да вежем најстарије сликарство Свете Горе, – нашао сам тако да су фреске Протатона рађене по Милутиновој поруцбини, – остварује се оригиналност једне школе, много реалистичније од оне у Цариграду. Затим исто богатство и иста светлост! Истину говорећи српски споменици нам пружају оквир у коме налазе места остали споменици Хришћанског истока: они нам допуштају упоређења, која испољавају све њихово значење и њихову вредност.

Мислим да српска уметност има такође један још узвишенији значај. Ваше велможе су несумљиво подизали ове споменике из побожности. Подизали су их такође и са једном широком политичком намером. Они су знали да једна снажна држава почива на духу, на вери, на култури. Вера и култура долазиле су им из Византије. Они су се дивили њезиној хиљадугодишњој цивилизацији, и када су видели да је снага издаје, они осетише племениту жељу да и сами подрже ову високу културу. Стави ли су зато у њезину службу сва богатства која су извлачили из земљиних дубина. Ако данас не можемо да пишемо историју Хришћанске уметности на истоку без српских споменика, то је зато што тада ова историја не би била оно што је. Ови су споменици не само њезини сведоци, већ и израз велике животворне снаге. У том погледу ваши стари владари заслужују захвалност историје.“

Ретко би ко међу нама Србима, имао смелости да са оволиким одушевљењем говори о нашој уметности!

Ђурђе Бошковић

Cvetan Grozdanov

TO THE GLORY OF GABRIEL MILLET

I have been greatly honored by the invitation to open the Fourth Symposium „Niš and Byzantium“. In the professional public, these scientific meetings hosted by the City of Niš have already won the reputation in the world of science, culture and arts. The Niš symposia have significantly enriched and widened the centers in the southeast area of Europe and Serbia in particular, introducing necessary polycentrism together with personnel regeneration comprising an international dimension. The history, position and cultural heritage of the late Roman period, the Byzantine stylistic scope and South Slavic cultural layers really recommend Niš as a center for researching these cultural strata and ranges of civilization which are still vivid, stimulating and refining modern creative endeavors.

Regarding its location, Niš, with its fresh, enthusiastic qualified personnel and excellent professionals, and with the help of Belgrade and other scientific and professional institutions in this field, shall certainly open new horizons and attract the neighboring, close to us, nations to the trend that has been facing us all. The memory of the first Christian emperor St. Constantine and his mother Helen, as well as the significance that Niš had in the IV and later in the XIX century, enable us to trace the millennia-long shaping of Christian art, painting and architecture, particularly along the Morava and Vardar valleys.

Since this IV Symposium in Niš is dedicated to the glorious and cultic name of Gabriel Millet, I shall mention only several important characteristics of his enormous contribution. It is well known how much gratitude is owed to him by Serbia and Macedonia, as well as by Greece, Romania, Bulgaria, all the nations of the Near East, territories and peoples from Armenia to Venice. We are all aware that Serbia was close to his heart and that he devoted many of his books and studies to the Serbian art of XII to XVI century. Alongside with Serbian monuments, he studied the monuments of Macedonia, Athos, Mistras, Attica, Trapezunt. In my opinion, we owe him a voluminous monograph which should contain at least basic elements of his life, discoveries and ideas that are equally relevant as a hundred years ago, when he started writing.

